

Kwartet +

Artemis Kwartet

Haydn, Sjostakovitsj, Verdi

dinsdag 20 maart 2001

Kwartet + Seizoen 2000-2001

Artis Kwartet

Krenek, von Zemlinsky

vrijdag 10 november 2000

Wiener Streichsextett

Mozart, Schulhoff

maandag 20 november 2000

Arditti Kwartet . Joanna MacGregor

Bartók, Schnittke

zaterdag 3 februari 2001

St. Lawrence String Quartet . Frédéric Chiu piano

Haydn, Schumann, Sjostakovitsj

woensdag 28 februari 2001

Artemis Kwartet

Haydn, Sjostakovitsj, Verdi

dinsdag 20 maart 2001

Artemis Kwartet

Heime Müller, Natalia Prischepenko viool . Volker Jacobsen altviool
Eckart Runge cello

Joseph Haydn

Strijkkwartet in Es, opus 33 nr 2 20'

- Allegro moderato cantabile
- Scherzo
- Largo Sostenuto
- Presto

Dmitri Sjostakovitsj

Strijkkwartet nr 9 in Es, opus 117 25'

- Moderato con moto - attacca
- Adagio - attacca
- Allegretto - attacca
- Adagio - attacca
- Allegro

pauze

Guiseppe Verdi

Strijkkwartet in e 30'

- Allegro
- Andantino
- Prestissimo
- Scherzo - Fuga

ism. **Concertvereniging Conservatorium Antwerpen**

begin **concert 20.00 uur**

pauze **omstreeks 20.50 uur**

einde **omstreeks 21.40 uur**

inleiding door **Yves Knockaert . 19.15 uur . Foyer**

tekst programmaboekje **Yves Knockaert**

coördinatie programmaboekje **deSingel**

druk programmaboekje **Tegendruk**

gelieve uw GSM uit te schakelen!

Van inspiratie tot de compositie

Haydn heeft zich helemaal uitgeleefd in het strijkkwartet, een genre waarin hij blijvend geprezen werd door Mozart en waarin hij, volgens sommigen, hogere pieken heeft bereikt dan in zijn symfonieën. In zijn strijkkwartet is hij origineler, durft hij meer de vorm verlaten die hij zelf op punt heeft gesteld en geperfectioneerd. Haydn zocht zijn inspiratie in het feit dat zijn muziek anderen plezier kon verschaffen: “Een geheime stem fluisterde me toe: “Er zijn zo weinig gelukkige en tevreden mensen hier beneden: pijn en zorgen zijn altijd hun lot. Misschien zullen jouw werken op een dag de bron zijn om de aandacht enkele ogenblikken af te leiden voor deze bezorgde zielen, voor deze overspannen lieden, om hen eventjes rust en verfrissing te brengen”.

Als operacomponist was Giuseppe Verdi ervan overtuigd dat je het publiek constant moest opwinden, ongeacht je eigen compositorische weg: “Ik zou zelfs bereid zijn om een krant of een brief of eender wat op muziek te zetten, omdat het publiek in het theater alles kan slikken, behalve verveling”. Wat hem ertoe aangezet heeft om ooit dat strijkkwartet te schrijven, blijft in het vage. Het moet werkelijk louter ontspanning en amusement geweest zijn. Of hij het publiek er echt mee kon boeien, valt ook te betwijfelen, want Verdi wist van zichzelf dat hij geen meester in dit genre was: na de première overwoog hij ernstig volgende uitvoeringen te verbieden.

Het hele kamermuziekoeuvre van Dmitri Sjostakovitsj is verbonden met het Beethoven Kwartet uit Moskou. Zij hebben de meeste van zijn strijkkwartetten gecreëerd. Sjostakovitsj droeg zijn Elfde, Twaalfde, Dertiende en Veertiende Strijkkwartet telkens aan één van de leden van het Beethoven Kwartet op. Aan het vijfde lid, de vervangende altviolist Fiodor Druzhinine, die de overleden Vadim Broisovski in 1972 opvolgde, droeg Sjostakovitsj zijn ultieme com-

positie op, zijn Sonate voor altviool en piano, waarin hij in de finale Beethovens Mondscheinsonate citeert. Sjostakovitsj voelde zich in zekere zin veilig bij het schrijven van zijn strijkkwartetten: kamermuziek werd weinig of niet gecontroleerd door de overheid, die exclusief gericht was op de impact van de opera en de grote symfonische orkestwerken. Hierdoor kon hij veel vrijer werken. In zijn laatste werken reageerde Sjostakovitsj min of meer openlijk tegen de sovjetoverheid. Dat blijkt niet alleen uit de muzikale stijl van zijn late periode, maar ook uit de tekstkeuze van zijn late liederen: niet-Russische dichters kiest hij om het protest van de artiest tegen de wreedheid en ijdelheid van de machthebber uit te drukken. In zijn Negende Strijkkwartet, in 1964, is hij daar nog niet aan toe, maar hij is wel goed op weg in die richting.

Joseph Haydn Strijkkwartet in Es, opus 33 nr 2

Vermoedelijk zijn de zes kwartetten van Haydns opus 33 geschreven tijdens de zomer en de herfst van 1781. Een biografische anekdote vertelt dat Haydn op dat ogenblik verliefd was op een kleine Italiaanse soubrette, Luigia Polzelli, die sinds 1779 deel uitmaakte van het lyrisch gezelschap van prins Nikolaus Esterházy, Haydns broodheer.

De naamgeving van deze bundel verschilt nogal eens. De kwartetten worden Russisch genoemd, omdat ze uitgevoerd werden op kerstdag 1781 voor grootvorst Paul (tsaar Paul I) en zijn echtgenote. In de uitgave bij Haydns vaste uitgever, Artaria te Wenen, luidt de opdracht van de componist: "au grand Duc de Russie". Omdat op de uitgave van Hummel uit 1782 de kaft versierd is met een jonkvrouw of maagd

(Jungfer in het Duits) en het embleem van de muziek, krijgt opus 33 ook de naam Jungferquartette. De kwartetten uit de bundel staan ook nog bekend als Gli Scherzi omdat Haydn nadrukkelijk vermeldde dat hij het menuet door een scherzo vervangen heeft. In vier kwartetten (nummers 1 tot 4) komt het scherzo bovendien als tweede deel, wat een ingrijpende formele vernieuwing is.

De diversiteit aan naamgeving is zeker ook ingegeven door Haydns zin voor het commerciële. Hij bood de bundel in Wenen tegelijk aan Artaria en Hummel aan en kreeg uiteraard een groot probleem wanneer het werk bij Hummel een maand na Artaria verscheen. Verder verkocht hij opus 33 aan uitgevers in Parijs, Lyon en in Londen. Bovendien had hij zijn onkosten al gerecupereerd door met een systeem van voorintekening niet minder dan zestien exemplaren in handschrift te verkopen. Die voorintekening werd aangekondigd door een al even commercieel bedachte brief, waarin Haydn durfde te zeggen dat deze kwartetten "nieuw en speciaal gecom-

poneerd" waren.

De graad van nieuwheid ligt in verschillende kenmerken. Ten eerste is er de degelijke klassieke vormgeving, met goed afgewogen dubbele thematiek en een degelijke doorwerking in de sonatevorm van de eerste beweging. Dit principe zal door iedereen nagevolgd worden. Een tweede reden is te vinden in het concept van de vier instrumenten: ze worden als vier evenwaardige partners behandeld en spelen nagenoeg een gelijkwaardige rol. Dat neemt natuurlijk niet weg dat de meeste aandacht naar de eerste viool blijft gaan. Een derde reden is de expliciete aanwezigheid van het scherzo en de plaatsing ervan als tweede deel. De vorige bundel strijkkwartetten van Haydn (opus 20) was gekenmerkt door een grote strengheid en gezochtheid in de schrijfwijze. In dit opus hervindt hij zijn zin voor humor en voor een volks, licht opzet, dat zich vooral in de melodielijn karakteriseert. De grote kenner van het classicisme, Robbins Landon, onderstreept verder het totaal nieuwe karakter van de langzame beweging, dat hij als "rapsodische intensiteit vol verlangen" beschrijft.

Haydn had ook veel succes met deze bundel strijkkwartetten omdat hij bijzonder goede musici ter beschikking had: eerste viool was Luigi Tomasini, tevens leider van het orkest van Esterházy, tweede viool Franz Aspelmayr; altviool Weigl en cello Thaddäus Huber. Dat de namen van de vier kwartetleden bewaard zijn, wijst op hun grote kwaliteit.

Een krantenkritiek uit 1782 deed een beroep op het oordeel van Carl Philipp Emanuel Bach, die gevreesd was voor zijn strengheid en alles ondermaats vond dat zijn eigen kwaliteit niet evenaarde of benaderde, maar hij sprak zijn volledige voldoening over deze muziek uit.

Het tweede kwartet uit opus 33 heeft als bijnaam De Grap, omdat er op het einde van de finale een stotterthema voorkomt: het rondothema wordt in korte zinnnetjes opgedeeld, die gescheiden zijn door mateloos lange rusten.

Dmitri Sjostakovitsj
Strijkkwartet nr 9 in Es, opus 117

In 1962 hertrouwde Sjostakovitsj na de dood van zijn eerste vrouw met de veel jongere Irina Soupinskaïa, een specialiste in literatuur. Het Negende is aan Irina opgedragen. Het geldt als gesloten werk dat moeilijk te doorgronden is: het speelt zich af in een afgesloten wereld, die als het ware omheind is door het kluwen van de kronkelende lijnen van de vier strijkers (vooral in de eerste beweging). Dat kluwen ontstaat door de vele op- en neergaande bewegingen en door het overwicht van melodieën met zeer kleine intervallen. Er zijn geen uitbarstingen meer, eerder momenten van berusting en verstillig.

Vanaf het Zevende Strijkkwartet uit 1960 heeft Sjostakovitsj zijn kwartetten steeds in één grote beweging opgevat met verschillende attacca of in elkaar overlopende onderdelen. Het Negende is opgevat als één groot organisch geheel, waarin bij het aanzetten van een volgend deel de thema's volkomen organisch ontstaan. Dat betekent dat elk nieuw thema uit de overgang van de vorige naar de volgende beweging schijnt voort te komen. Het eerste deel is zacht, bijna nooit luider dan mezzopiano, en zeer melodisch in de eerste viool en in de cello. Het tweede deel lijkt een versterking van het eerste te zijn: na een korte krachtige inzet van de altviool, is het geheel homofoon, met weer de melodie in eerste viool, nu met een zeer grote gesloten eenheid van de vier instrumenten. Het middendeel is een snel scherzo in boogstructuur: ABCBA. Het weerspiegelt de bouw van de vijf onderdelen van het hele strijkkwartet. Hier horen we de sardonische Sjostakovitsj, met zijn typische bijtende humor. Het vierde deel begint met een melodie met psalmodiërend karakter, die dicht bij Moessorgski staat, een componist met wie Sjostakovitsj zich zeer verwant voelde. De melancholische psalmodie voert naar een vreemde wereld nog versterkt wordt

Giuseppe Verdi Strijkkwartet in e

door het opvallend gebruik van pizzicati. Het vijfde en laatste deel is tweemaal zo lang als de andere. De finale begint alsof het om een scherzo gaat, maar culmineert in een enorme fuga, die als subject de synthese van alle thematisch materiaal van compositie brengt. Het alarmkarakter van de inzet is zeer typisch voor de finales van de late werken van Sjostakovitsj.

Het Strijkkwartet van Verdi is ontstaan in de periode na het succes van de opera *Aïda*, waarmee een voorlopig einde kwam aan zijn grote succesreeks. In 1886, vijftien jaar later pas, zou *Otello* volgen. In 1873 schreef Verdi naast zijn Strijkkwartet ook zijn Requiem, ter nagedachtenis van de grote letterkundige Alessandro Manzoni. In het voorjaar van 1873 was Verdi drie weken ziek en verplicht binnen te blijven in zijn hotel in Napels, midden een periode van voorbereidingen voor een nieuwe reeks uitvoeringen van *Aïda*. Hij maakte van deze verplichte rust gebruik om zijn Strijkkwartet af te werken. Omdat alle andere genres van Verdi steeds in de schaduw van zijn opera's blijven, is het onvoldoende bekend dat hij sinds het schrijven van *Macbeth* in 1847 op diverse terreinen buiten de opera actief was. Tijdens zijn jeugd had hij uitgebreid de tijd genomen om de strijkkwartetten van zijn illustere voorgangers te bestuderen: Haydn, Mozart en Beethoven. Wanneer Verdi precies aan zijn Strijkkwartet begon, is onbekend. Het lijkt echter niet een compositie te zijn die in drie weken tijd uit zijn pen gevloeid is, temeer daar hij dit genre nog nooit beoefend had. Waarschijnlijk gaat het om een lange rijpingsperiode, waarin hij nu en dan, als hij de tijd ervoor had, aan dit kwartet werkte.

De eerste uitvoering was privé op 1 april 1873, omdat de opvoeringen van *Aïda* in Napels dan net achter de rug waren. Nadat zijn vrienden van hun verbazing bekomen zijn en gesnapt hebben dat het niet om een grap gaat, kent het Strijkkwartet van Verdi een enorm succes. Die eerste uitvoering moesten alle delen gebist worden.

Verdi heeft zich gehouden aan het klassieke voorbeeld van het vierdelige strijkkwartet. Hier en daar breekt zijn zin voor dramatiek door in een melodelijn, die aan zijn operastijl doet denken (Nume,

custode e vindice uit *Aïda* in de tweede beweging, in de tweede viool; echo's van het openingskoor van *Il Trovatore* in de aanzet van het scherzo in de finale). Het kwartet is een zeer vlot stuk muziek, dat echter nogal dicht bij Beethoven en zelfs bij Mozart aanleunt, vooral door zijn doorzichtigheid en zijn klaarheid. Strenge commentaren wijzen op de verwantschap tussen het ritme van Verdi's derde beweging en het scherzo van de *Eroica* van Beethoven. Ze verwijten de finale een zekere onbeslistheid en voegen eraan toe dat het niet om een fuga, maar om een tamelijk schoolmatig fugato gaat. Anderen zweren dan weer bij het feit dat Verdi's meesterschap de finale ver boven een academische oefening doet uitstijgen. Zij beschouwen dit Strijkkwartet als een evenwichtig en mooi uitgebalanceerd geheel, en onderstrepen de kwaliteit door te wijzen op het mazurkarakter van het lichte *Andantino*. Zelf heeft Verdi de dag na de afwerking van zijn kwartet het volgende geschreven: "Ik kan niet zeggen of dit kwartet nu mooi is of niet, maar ik weet zeker dat het een kwartet is!"

Artemis Kwartet

Het Artemis Kwartet is in 1989 opgericht door vier studenten van het conservatorium van het Duitse Lübeck. De huidige samenstelling van het kwartet bestaat sinds 1994. De eerste viool wordt afwisselend gespeeld door Natalia Prischepenko en Heime Müller. Het Artemis Kwartet studeerde bij Walter Levin, primarius van het La Salle Kwartet, bij het Alban Berg Kwartet en nam deel aan masterclasses van het Emerson- en Juilliard Kwartet. In 1995 won het kwartet het Duitse Muziek Concours in Bonn, waarna meer eerste prijzen in 1996 en 1997 op belangrijke internationale concoursen volgden. Het Artemis Kwartet gaf concerten op belangrijke Europese podia en trad onder meer op tijdens internationale muziekfestivals in Schleswig-Holstein en Salzburg. In 1996 werkte het Artemis Kwartet mee aan de film *Der Tod und das Mädchen*. Sinds zijn oprichting heeft het kwartet altijd interesse getoond voor hedendaagse componisten. Zo werkte het Kwartet onder meer samen met György Kurtág, György Ligeti, Alfred Schnittke en Friedhelm Döhl. Het kwartet bracht werk van W. A. Schulz, W. Wagner en D. Terzakis in première.